

MILLİYET 23 EYLUL 1970

DÜŞÜNENLERİN DÜŞÜNCELERİ

Bugünkü İsrail tarih ekolü Osmanlı tarihine, müesseselerine, bu imparatorluğun oynadığı yapıcı ve birleştirici role eğilerek, bu suretle kendi tarihlerini aydınlığa kavuşturacağına inanmaktadır. Aslında gerek Kudüs, gerekse Filistin milli tarihimizin bir kısım değerli eserlerini barındırmaktadır... Bunları gördükten sonra İngilizlerin Yafa'yı ele geçirerek Filistin'de Osmanlı hakimiyetine son verdiğini bildiren bir hatıra taşını (17 Aralık 1917) görmek bana biraz hüzün verdi.

Osmanlılar ve Filistin

KUDÜS'te temmuz başlarında "Osmanlı devrinde Filistin tarihi ve buradaki Yahudi yerleşmeleri hakkında milletlerarası seminer" niteliğinde bir toplantı yapıldı. Bunu Kudüs İbrani Üniversitesi ile Ben-Zvi Bilimsel Kurumu ve Kudüs'teki Van-Leer vakfı tertiplemişti.

Seminere İngiltere, Amerika, Almanya, İtalya'dan birçok tarihçi ile Türkiye'den ben katıldım. Diğerleri Tel-Aviv, Hayfa ve Kudüs Üniversitelerindeki ilgili tarihçiler idi. Dört günlük seminerden sonra da "XIX. yüzyılda Filistin'in geleneksel toplumu üzerinde bilimsel batı kültürünün etkisi" adlı bir symposium düzenlenmişti. Semineri, Osmanlı Tarihi üzerinde bir otorite olarak tanınan İngiliz tarihçisi Prof. B. Levis "Osmanlı İmparatorluğunda Yahudiler" konulu tebliği ile açtı.

YAZAN:

Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi

Osmanlı idaresi altında Filistin halkı konusunda yapılan tebliğler içinde en önemlileri; "Mufassal bir tahrir defterine göre XVI. yüzyılda Filistin'de yerleşme hareketleri üzerinde coğrafi araştırmalar", "XVI ve XVII. yüzyılda Filistin'de Bedeviler", "Batı kaynaklarına göre XIX. yüzyılda Filistin'deki büyük şehirlerin nüfusu" idi.

TÜRK KAYNAKLARI

Gayrimüslim Filistin halkı konusunda ise hepsi de çok ilginç ve önemli altı tebliğ vardı; Osmanlı idaresinde Filistin'deki gayrimüslimlerin hukuki durumu, Filistin'e Dürzilerin yerleşmesi tarihi, kutsal makamlar problemi, Kudüs'teki Ermeni Piskoposunun "Sultan

Abdülhamid ve Kudüs Ermeni Patrikliği”, Kudüs’teki Rum Patriğinin “Osmanlılar devrinde kutsal makamlar üzerindeki karşılıklı iddiaların genel görünüşü ve özellikle grekortodoks görüşü”, “1868-1918 arasında Almanya’dan Filistin’e gelen muhacirler ile yerli Arap ve Yahudi halk arasındaki münasebetler” tebliğleri ele alınan ve kısmen bugün de tartışması yapılan önemli problemler idi.

Bütün bu konularda İsrail tarihçilerinin Türk kaynaklarına geniş ölçüde başvurdukları, arşivlerimizdeki orijinal belgelerden yer yer faydalandıkları görülüyordu. İncelemelerine bu kaynakların ve belgelerin ışık tuttuğu muhakkaktır. Bizde öyle bir intiba uyandı ki, bugünkü İsrail tarih ekolü Osmanlı tarihine, müesseselerine, bu imparatorluğun oynadığı yapıcı ve birleştirici role büyük bir önem vermekte, bunlara dayanmak ihtiyacını duymakta, bu suretle kendi tarihlerini aydınlığa kavuşturacaklarına inanmaktadırlar. Şurası da bir gerçektir ki, bugün İsrail’de kökünü dinden alan güçlü bir milliyet akımı vardır. Etraflarını çeviren ve çok defa şoven bir nitelik gösteren Arap milliyetçiliğine karşı bunu, varlıklarının, geleceklerinin bir teminatı gibi saymak da mümkündür. Zira Arap tarihçilerinin özellikle Suriye, Mısır ve Lübnanlı bazı tarihçilerin Türk devri hakkındaki menfi görüşleri ve dört asırlık karanlık Osmanlı hakimiyeti şeklindeki düşüncelerine, bazan tarihi gerçekleri inkar edecek kadar ters tutumlarına raslamak üzücüdür. Buna karşılık, İsrail tarihçileri en kuvvetli hüccet ve belge, en güvenilir kaynak olarak Türk kaynaklarını göstermekte tereddüt etmemektedirler. Bunların vazgeçilmez değerini iyice bilmektedirler.

Bir örnek olarak bu symposiumda ekonomik sorunlara değinen çok önemli bir etüdü takdirle karşılanan Prof. G. Baer, Evliya Çelebi’den başlayarak Ahmet Refik’in eserlerini, O.N. Ergin’in Mecelle-i Umur-i Belediyelerini ve diğer kaynakları ön planda tutmuş ve sentezini bunlara dayanarak yapmıştı. Gerek seminer tebliğlerinde, gerek symposium’da Selim III. ve Mahmut II devri reformları, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Filistin’de giriştiği islahat hareketleri, tanzimat hareketi sık sık bahis konusu ediliyordu. A. Levy idare ve hukuk bakımından Batı etkileri konusunda Türk kaynaklarını gösteriyor, Shamir milliyetçilik ve kültür etkilerinde gene bunlara temas ediyor, bazı Türkçe cümleleri delilleri olarak kullanıyordu.

OSMANLI’DA GÖREV ALAN YAHUDİLER

Benim tebliğim, XVI. yüzyılda Osmanlı idaresinde görev alan Yahudilere ait bir kısım belgelerin açıklanması idi ve bunlardan biri de Naxos adası dükaliğine Selim II tarafından getirilen J. Nassi’nin aynı zamanda saray müteferrikası sayıldığını isbatlıyordu. Gerek bu konuda gerek genç İsrail tarihçisi Farhi’nin “Genç Türk ihtilalinden sonra Osmanlı hükümetinin Filistin’e Yahudi muhacereti ile ilgili tutumu hakkında belgeler” konusundaki tebliği üzerinde geniş görüş teatisinde bulunuldu.

Porath’ın, Filistin için Arap siyasetinin menşei ve Osmanlı hakimiyetinin son devrinde bunun liderliği meselesi konusu, İngiliz Prof. Kedouri’nin 1908-1909 devrimlerinin Arap eyaletlerindeki tesiri adlı tebliği ve özellikle büyük devletlerin Filistin hakkındaki siyasetleri ile ilgili tebliğler de çok önemli idiler. XIX. yüzyılda İngiliz, Rus, Alman siyasetleri ayrı ayrı bahis konusu edildi ve tartışıldı. İtalyan Prof. Minerbi 1909-1919 senelerinde İtalya’nın Filistin’e ekonomik bakımdan nüfuzu sorununu açıkladı, böylece seminer ve

symposium verimli bir şekilde sonuçlandı, bunu tertipleyenlerin elde etmeyi düşündükleri amacı herhalde büyük ölçüde sağladı.

TÜRK ESERLERİ

Bu çalışmalardan sonra gerek Kudüs'te gerek İsrail'in birçok yerlerine yapılan ziyaret ve gezilerde milli tarihimizin bir kısım değerli hatıralarını görmek bizim için faydalı oldu. Bunların başında Kudüs surlarındaki Kanuni Sultan Süleyman namına olan kitabeler gelir. Surun giriş kapısı yanında ve üzerinde, yapılan tamirleri (1534-1537) tesbit ve tescil etmekte, bunlardan birisi padişahı, peygamber Hz. Süleyman'ın halefi gibi, ikinci Süleyman olarak göstermekte idi. Haseki Hürrem Sultan Medrese ve tesisi kapalı çarşının bir tarafında hala o adı muhafaza etmektedir. Bu tesisler bir vakitler Kudüs mutasarrıflarına ikametgah vazifesi görmüştür. Mısır'daki Türk Memluk sultanları adına da bu şehirde epeyce hatıralar mevcuttur. Baybars, Çakmak, Türkan Hatun adlarına kitabelere raslanmaktadır. Kudüs'teki ziyaretlerimiz arasında Ermeni cemaatine ait kilisenin kitaplığında XIII. yüzyılda Erzincan'da Ermenice yazılmış minyatürlü ahd-i atik ve ahd-i cedidi ihtiva eden bir yazma gördük ki, XVII. yüzyılda buraya naklolunmuştu, Kudüs yakınlarında Bab El-Vad adını taşıyan bir Osmanlı karakolu harabesi, yanındaki han ve gümrük binaları bakıyeleri ile 1869'da Süveyş Kanalının açılması ve Avusturya İmparatoru François Joseph'in geçmesi münasebeti ile Kudüs ve Gazze Sancakları arasında yapılan oniki karakoldan birine ait idi. Kudüs - Tel-Aviv yolu üzerinde Mikveh İsrail adını taşıyan ve tam yüz sene önce kurulan ziraat okulu, bu münasebetle teşhir edilen sergisinde, Birinci Dünya Savaşında Şam'da bulunan Cemal Paşa'nın okul müdürüne takdirlerini bildiren Fransızca mektubu görülmektedir. Nasıra (Nazareth) civarında Han-ı tüccar adını taşıyan harabe Memluklar devrinin, Murad III. sadrazamı Koca Sinan Paşa'nın hatıralarını taşımaktadır. Taberiye şehrinde Mithat Paşa'nın Beyrut Valiliğinin imar eserlerinden olan balıkçılık tesisleri, hükümet dairesi henüz mevcuttur, İngilizler zamanında hapishane olarak kullanıldığını hatırlayanlar vardır.

“TÜRK SARAYI”

Safed kalesinde Türk Sarayı denilen anıt, Abdülhamit II. zamanında yaptırılmış, kulesi ve bahçeli avluya bakan odaları ile klasik bir Türk hükümet dairesi tipini yaşatmaktadır. Safed ile Akka arasındaki Deyr Hanna, XVIII. yüzyıl derebeylerinden Tahir Ömer'in sığındığı kalelerden birinin harabesini de muhafaza etmektedir. Akka ise tamamen, Osmanlı vali ve kumandanı Cezzar Ahmet Paşa'nın eserleri ve hatıraları ile doludur. Napoleon'a karşı savunduğu kale surları, geniş bir avlu ortasında aydınlık camii, halefi Süleyman Paşa'nın şimdi restore edilerek müze haline getirilen hamamı, yabancı tüccarlar için yaptırdığı Han-ı Efrene, çarşı Abdülhamid II.'nin 25 . cülusu yıldönümü münasebetiyle (1901) yaptırılmış beş katlı saat kulesi, han ve hatıralardan bir kısmıdır. Hayfa civarındaki Jeddin, XI. yüzyılda Haçlılar tarafından Kudüs yolunu emniyette tutmak için yapılmış, XVII. yüzyılda Maanoğlu Fahreddin'e XVIII. yüzyılda Tahir Ömer'e sığınak olmuş müstahkem mevki, yanına ilave edilmiş cami ile, ziyaretçilerin ve turistlerin çok

beğendiği bir yer niteliğindedir. O civardaki Sheferam'da Tahir Ömer'in yaptırdığı kışla harabesi ve Melkit'lere ait tesisler ile meşhurdur. Yafa'da Mahmud II. devrinde yapılmış cami, sebil, Abdülhamid'in yaptırdığı askeri depo, saat kulesi, kitabeleri ile, Türk imar hareketlerinin ölmez eserleri olarak görünmektedirler. Burada da Taberiye'de gördüğümüz gibi, taş üzerine kazılmış vakfiyelere rastladık. Yafa'da ayrıca, Kudüs'e gidecek ortodoks hacılar için geçen yüzyılda liman yakınında yapılmış misafirhaneler de temiz bir şekilde ve ziyaretçilere açık bir halde tutuluyordu.

Bütün bunları gördükten sonra İngilizlerin Yafa'yı ele geçirerek Filistin'de Osmanlı hakimiyetine son verdiklerini bildiren bir hatıra taşı (17 aralık 1917) görmek bana biraz hüzün verdi. Ancak, bunu da, Osmanlı İmparatorluğunun parlak devirlerinin binlerce haşmetli hatıralarının yanında, çöküşünü belirten başka bir çeşit hatırası olarak kabul etmek gerekiyordu.